

Асистент, Софийски университет „Св. Климент Охридски“,
a.atanasova@gea.uni-sofia.bg

Абстракт: Целта на настоящият анализ е да се анализира състоянието на пазара на труда, като се представи актуална информация за най-важните характеристики: заетост, работната сила, икономическата активност и безработицата за периода 2014-2018 г. в община Бургас, както и да се разкрият очакваните тенденции за тяхното развитие в следващите години.

За постигането на целта на анализа са изпълнени следните **задачи**:

- Събиране на информация за пазара на труда от Дирекция „Бюро по труда“ – гр. Бургас, Община Бургас, НСИ, ДАКСИ Министерство на труда и социалната политика и Институт за пазарна икономика;

- Преглед и анализ на статистически данни за пазара на труда от официални и собствени източници на информация;

- Използване на различни теоретични и емпирични изследвания за състоянието на пазара на труда;

- Анализиране на основните компоненти на пазара на труда – работна сила, заетост, икономическа активност, безработица, свободни работни места;

- Фактори, влияещи върху развитието на пазара на труда;

- Маркиране на основни тенденции в развитието на пазара на труда до 2040 г.;

- Извеждане на основни препоръки за подобряване на състоянието на пазара на труда в община Бургас;

Използваната **методология** в анализа, включва:

- Обработка и анализ на статистически данни от официални източници на информация;

- Използване на литературни източници;

- Използване на различни индикатори за измерване на основните компоненти на пазара на труда;

- Прилагане на сравнителен анализ и системен подход;

- Използване на математико-статистически методи за обработка на масиви от данни

Ключови думи: пазар на труда, заетост, безработица, образование

Пазарът на труда представлява отворено динамично икономическо пространство, където се срещат интересите на различни икономически субекти. От една страна са работодателите, които търсят работна сила, а от друга са предлагащите своите умения, знания и компетентности хора. Това икономическо пространство се регулира от редица нормативи, закони, правила, които уреждат отношенията по повод използването на работната сила. Обърнали сме внимание на влиянието на демографските процеси, образователното равнище и икономическата среда върху пазара на труда.

В последните години темата за работната сила става все по-актуална в контекста на демографските промени и тенденции в България и нарастващия в следствие на това дефицит на работна сила.

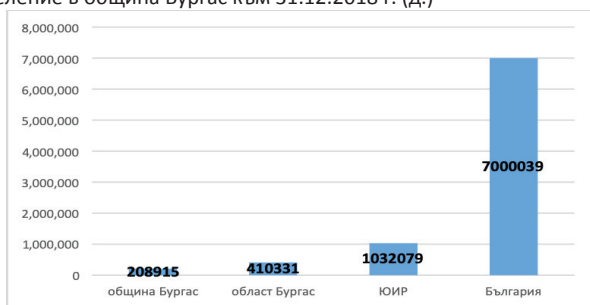
За изминалите две десетилетия демографското възпроизводство на населението в страната е стесняващо се и е съпроводено с високи нива на емиграция на население в

активна репродуктивна и трудоспособна възраст, а в същото време потока от имигранти и реемигранти е незначителен. (Найденов, Кл., Иванов, М. 2016) Всичко това води до намаление на населението в трудоспособна възраст, което оказва негативно влияние върху пазара на труда и представлява заплаха за формиране на трудоспособния контингент на населението. (Найденов, Кл., Трайков, Т. 2016) Община Бургас не остава изолирана от всички тези процеси в страната и поради тази причина предмет на анализа ни са демографските процеси и показатели, икономическата среда и образователното равнище, и тяхното влияние върху трудовия пазар на Бургас.

В тази част от анализа са изследвани основните демографски показатели, както и настъпилите промени в основните демографски структури на моментната съвкупност на работната сила в община Бургас.

Към 31.12.2018 г. населението на община Бургас е 208 915 д., което представлява 51% от населението на област Бургас (410 331 д.), 20,2% от населението на Югоизточен район (1 032 079 д.) и 2,9% от населението на страната (7 000 039 д.). Така общината се нарежда на първо място по брой на населението в област Бургас, а гр. Бургас се нарежда на четвърто място отново по брой на населението в страната след градовете София (1 241 675 д.), Пловдив (346 893 д.) и Варна (336 505 д.).

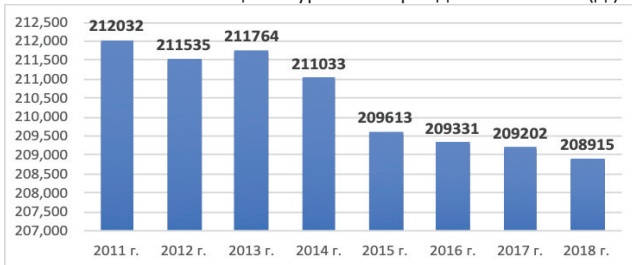
Фигура 1. Население в община Бургас към 31.12.2018 г. (д.)

Източник: НСИ, 2019 г., <http://www.nsi.bg/>

В разглеждания период 2011-2018 г. в община Бургас се отчита една постоянна устойчива тенденция за намаляване на населението. Данните от последното преброяване показват, че населението в община Бургас за периода 2011-2018 г. е намаляло с 3 117 д., което съставлява 1,5%.

Фигура 2. Брой на населението в община Бургас за периода 2011-2018 г. (д.)

Източник: НСИ, 2019 г., <http://www.nsi.bg/>

В демографското развитие на община Бургас се наблюдават три основни етапа:

- нарастване на населението по естествен път (1934–1956г.);
- нарастване на населението по естествен и механичен път (1956–1985 г.);
- намаление на населението за периода по естествен и механичен път 1989–

2011г. Тенденцията за намаляване на населението на община Бургас е в сила и към 2019 г.

Община Бургас се състои от 12 населени места - 2 града и 10 села. Общинският център град Бургас има население от 202 404 жители (2018 г.), а гр. Българово е с население от 1528 жители. Към 31.12.2018 г. делът на градското население в община Бургас е 97,6%, при средно 73% за страната, а делът на селското население е 2,4%. За периода 2010-2017 година движението на населението в община Бургас показва една трайна тенденция за намаление - характерна и за градското, и за селското население.

През разглеждания период 2011-2018 г. населението в гр. Бургас се увеличава с 2 797 д., или с 1,5%. Останалите населени места, в които се отчита нарастване на населението са селата Брястовец (4,6%), Димчево (10%), Изворище (11,5%), и Равнец (2%). Така делът на градското население за същия период се увеличава с 1,4%, като това се дължи на увеличението на населението в гр. Бургас, докато населението в селата намалява с 54,4% или с 5 914 д.

За да се разкрие връзката между демографските процеси и пазара на труда, специално внимание е обърнато на възрастовата структура и трудоспособното население в общината, които оказват изключително голямо влияние на трудовия пазар.

Трудоспособният контингент в общината е силно зависим от възрастовата структура на населението и той включва лицата от начална до пределна трудова възраст.

Таблица 2. Трудоспособен контингент в община Бургас 2012-2018 г.

Показател/Година	2012	2013	2014	2015	2016 г.	2017 г.	2018 г.
Население - общо	211 535	211 764	211 033	209 613	209 331	209 202	208 915
Мъже	102 472	102 355	101 383	100 323	99 981	99 718	99 432
Жени	109 063	109 409	109 650	109 290	109 350	109 484	109 483
Под трудоспособна възраст	31 789	32 333	32 975	33 269	33 394	34 084	34 558
Мъже	16 335	16 540	16 873	17 013	17 090	17 400	17 705
Жени	15 454	15 793	16 102	16 256	16 304	16 684	16 853
В трудоспособна възраст	136 981	136 538	134 174	131 675	130 947	129 634	128 516
Мъже	70 651	70 285	68 517	67 053	66 654	65 914	65 168
Жени	66 330	66 253	65 657	64 622	64 293	63 720	63 348
Над трудоспособна възраст	42 765	42 893	43 884	44 669	44 990	45 484	45 841
Мъже	15 486	15 530	15 993	16 257	16 237	16 404	16 559
Жени	27 279	27 363	27 891	28 412	28 753	29 080	29 282

Източник: НСИ, 2019 г., <http://www.nsi.bg>

Данните от таблицата показват, че по отношение на възрастовата структура на населението през периода 2012-2018 г. се наблюдават следните тенденции:

- Населението в **под трудоспособна възраст** се увеличава с 2 769 д. (8,7%) за 2018 г. (34 558 д.) спрямо 2012 г. (31 789 д.). и съставлява **16,5%** от общото население на общината;

- Населението в **трудоспособна възраст** намалява с 8 465 д. (6,2%) за 2018 г. (128 516 д.) спрямо 2012 г. (136 981 д.) и съставлява **61,5%** от общото население на общината;

- Населението в **над трудоспособна възраст** се увеличава с 3 076 д. (7,2%) за 2018 г. (45 841 д.) спрямо 2012 г. (42 765 д.) и съставлява **21,9%** от общото население на общината.

Съотношението на населението в под трудоспособна /трудоспособна/ над трудоспособна възраст за община Бургас е 16,5%/61,5%/21,9%, за област Бургас е 16,5%/60,4%/22,9%, а за страната е 15,2%/60,1%/24,7%. Като заключение, може да се каже, че структурата на населението в община Бургас в под трудоспособна / трудоспособна/ над трудоспособна възраст е доста по-благоприятна от стойностите за страната. На фона на всеобщото застаряване на населението в България, което рефлектира във все по-остър дефицит на работна ръка, община Бургас стои добре, като населението и в над трудоспособна възраст е с близо 3% по-малко от това в страната, а в под трудоспособна е с над 1% повече, но това в никакъв случай не бива да ни успокоява, защото територии, при които над трудоспособното население надвишава под трудоспособното, при това с повече от 5%, се характеризират с недостиг на работна сила в средносрочен план и пораждат страх и недоверие в инвеститорите (Бърдаров, Г., Илиева, Н.).

През разглеждания период 2012-2018 г. данните от НСИ показват, че мъжете заемат по-голям дял спрямо жените в групата в под трудоспособна и трудоспособна възраст, докато в над трудоспособна възраст жените вземат превес над мъжете през целия период и това се дължи на по-голямата продължителност на живота сред жените в сравнение с мъжете.

Намалението на дела на населението в трудоспособна възраст за периода 2012-2018 г. се дължи основно на емиграционните процеси, а не толкова на смъртността в общината. Това буди притеснение, защото отлива на работна сила, при всички други благоприятни дадености на Бургас, означава че е само по икономически причини, свързани най-вече с нивото на заплатите. От община Бургас се изселва предимно младо население в активна репродуктивна възраст, което е още по-безпокоително. От друга страна обаче се наблюдава увеличение на населението в под трудоспособна възраст, т.е. в следващите години предстои да влязат в активна възраст по-голям контингент население, което е плюс за общината. Но това до голяма степен се дължи на феномена, характерен за много места в България, при който масово хора в активна възраст работят извън страната, но децата им живеят при бабите и дядовците си и учат тук. Въпросът е да се създадат условия, които да ги стимулират те да останат да живеят и създават семейства тук, когато влезнат в активна възраст.

За разглеждания период 2012-2018 г. сумарната стойност на изселените се лица от територията на община Бургас е 24 412 д., в същото време броят на заселените лица е 24 695 д. За периода 2016-2018 г. се наблюдава положителен механичен прираст, но това не значи, че се отчита непременно положителна тенденция, тъй като от община Бургас се изселват предимно млади хора в активна репродуктивна възраст, с висок образователен ценз, а се заселват хора в над трудоспособна възраст и хора с по-нисък образователен ценз, което представлява заплаха за акумулиране на население в над трудоспособна възраст и влияе негативно върху пазара на труда и цялостната икономическата картина. Поради тази причина усилията на община Бургас трябва да се насочат към задържане на

населението, което в момента се намира в под трудоспособна възраст и предстои да влезе в активна възраст в следващите години, чрез образование и възможности за реализация с прогресивно нарастващи доходи. Конкретни препоръки и добрите практики, които могат да се реализират в следващите години в община Бургас, ще бъдат подробно развити в част IV от настоящия анализ.

Образованието играе ключова роля в живота на всеки човек както по отношение на това да се удовлетвори естествената му необходимост от знание и развитие, така и във връзка с неговата професионална реализация. Придобитите знания и умения и продължителността на образованието определят неговия икономически ефект върху пазара на труда.

През целия разглеждан период дела на безработните жени има превес над безработните мъже, като причината вероятно може да се намери в структурата на икономиката в община Бургас. По-високата безработица при жените, може да се дължи на 2 причини. Първо, отраслите, в които са съсредоточени най-много заети в общината са Лукойл Нефтохим Бургас (производство на рафинирани нефтопродукти и брикети от въглища и торф), Нурсан Отомотив ЕООД (производство на електронни и електрически части и устройства за автомобили), БМФ Порт Бургас (обработка на товари), с над 1000 заети, които предлагат работни места предимно за мъже. Втора причина е акумулирането на жени в предпензионна възраст, които много по-трудно от мъжете на тази възраст си намират работа. Тяхното образование и квалификация, и голяма част от трудовият им стаж е минал в предходния етап от икономическо развитие на България и Бургас и те много трудно се адаптират към новите високотехнологични отрасли и производства.

От всички безработни лица в община Бургас за периода 2014-2018 г. броят на безработните жени се запазва почти постоянен.

Ако се направи съпоставка с националната статистика за процента на безработица по пол, ще се види тенденция обратна на тази за община Бургас. През 2018 г. коефициента на безработица в страната е 5,2%, като безработицата при мъжете е 5,7%, а тази при жените е 4,7%, т.е. виждат се значително по-високи стойности на безработица при мъжете.

През 2018 г. най-голям брой на безработни лица се отчита във възрастовата група над 55 г. – 647 д., като от тях 442 д. са жени и това затвърждава направения извод малко по-рано, че жените в предпензионна възраст много по-трудно се адаптират към съвременните изисквания на пазара на труда от мъжете. Друг проблем, който поражда тази ситуация е нежеланието на работодателите да ангажират работна ръка от тази възрастова група, въпреки техния безспорен опит, лоялност и коректност, като осезаемо по-пренебрегнати са жените. Следващите възрастови групи, в които се наблюдава най-голям брой на безработните лица в община Бургас са следните: 30-34 г.; 35-39 г.; 40-44 г.; 45-49 г., или това е населението в трудоспособна възраст, като общия брой на безработните лица в изброените възрастови групи е 1 992 д. Това се дължи на тяхната ангажираност в туристическия сектор, където заетостта е сезонна, много от тях през другите сезони не се водят на работа.

Друг много важен акцент, на който трябва да се обърне внимание при анализа на пазара на труда, е безработицата според степента на образование. Към 2018 г. най-голям брой на регистрирани безработни лица според степента на образование се отчита при хората със средно и средно професионално образование – 3 332 д., което представлява 94% от всички регистрирани безработни лица през 2018 г. в община Бургас. Този висок процент може да се обясни с две причини. Първо, основна част от населението в

общината е със средно и средно професионално образование и съвсем нормално е по-висок процент на безработните да се наблюдава при тази група. Второ, броя на безработните лица в групата на хората с висше образование е доста по-малък (за 2018 г. – 1047 д. или 29,5% от всички регистрирани безработни лица) от тези със средно, което може да се обясни и с факта, че хората с висше образование имат много по-големи възможности да си намерят и сами работа на пазара на труда, без да е необходимо да се регистрират в Бюрата по труда. Това се дължи на по-високия образователен ценз и професионален опит и възможността за по-бързо адаптиране към ново работно място.

На последно място сред безработните се нареждат групите, в които влизат лицата с основно (за 2018 г. – 230 д.) и начално и по-ниско образование (за 2018 г. – 282 д.) Причината за по-ниския брой на хора в тези две групи е, че хората с основно и респективно начално или по-ниско образование, имат по-ниска склонност да се регистрират в Бюрата по труда, и второ, това са хора, които са заети предимно в сектори, като строителство или сезонни туристически дейности, за които не сключват трудови договори. Една част от тях си изкарва прехраната със свои занаяти (амбулантна търговия, гъбарство, билкарство и т.н.) или работят в сивата икономика.

Анализирайки безработицата, няма как да бъде подминат и важния сегмент на младежката безработица, тъй като това е показател/измерител за включването на младите хора на пазара на труда, а от него могат да се направят изводи до каква степен квалификациите на младите отговарят на изискванията на пазара на труда, до колко са гъвкави и се адаптират към постоянно случващите се промени и до колко пазара на труда може да удовлетвори техните изисквания както по отношение на кариерно развитие, така и по отношение на финансовите възнаграждения.

При анализа на младежката безработица трябва да се има в предвид, че при нейното изчисляване голяма част от хората, които попадат в тази група не влизат в обхвата на работната сила, поради факта че някои от тях все още учат в училище, университет или отглеждат деца до 2-годишна възраст. Счита се, че младежката безработица винаги е по-висока от общата безработица, поради уязвимостта на групата на младежите. Също така и поради абсурдния факт масово българските работодатели да търсят млади високо квалифицирани кадри с опит и стаж.

За целта в настоящия анализ младежката безработица е анализирана за възрастовата група 15-29 г., за да може да бъде обхванат по-широк диапазон и за тези възрасти от младото население, които вече се предполага, че са завършили своето образование (след 24 г.).

В последните няколко години се забелязва намаление в броя на безработните младежи от 15-29 г., което може да се дължи на 3 причини. Първо, откриват се повече възможности за младите хора на пазара на труда и успоредно с намаляването на общата безработица, спада и младежката. Второ, възможно е намаляващата младежка безработица да се дължи и на изселването на хора в активна репродуктивна възраст към други градове в страната или в чужбина, с по-големи възможности за кариерно развитие. Трето, възможно е да намалява склонността на хората във възрастовата група от 15-29 г. да се регистрират в Бюрата по труда и да разчитат основно на себе си да си намерят работа, или т.нар. скрита безработица. Трябва да се отбележи факта, че именно в тази възрастова група е висок процента на т.нар. „фрилансъри“.

Направената разбивка за безработицата при младежите според степента на образование показва, че за двете разглеждани години 2014 и 2018 г. най-висок дял сред безработните младежи имат хората със средно образование, следвани от тези с висше,

начално и на последно място с основно образование. При хората с висше и средно образование най-голяма част от безработните са съсредоточени във възрастовата група от 25-29 г., което се дължи на факта, че през този период една част от хората, особено жените прекарват определено време в отглеждане на дете, като се има предвид, че повече от половината от всички регистрирани безработни лица в тази възрастова група са жени. Друго обяснение може да се намери и в липсата на достатъчен професионален опит, което се оказва трудност при намирането на работа.

Говорейки за младежката безработица, обаче не трябва да се подминава и факта, че втората по големина група на безработните според степента на образованието е тази на висшистите, което значи, че голяма част от тях остават без работа след излизането им от университета. Това може да бъде отдадено на много фактори, но един от тях е „качеството“ на висшето образование и актуалността на университетските програми, които продължават да произвеждат експерти, от които пазара на труда няма нужда. Именно тук е и ролята на Община Бургас, която несъмнено в последните години инвестира много в качеството на образованието (изграждане на инфраструктура, въвеждане на моделите „първокласно начало“ и професионално образование, откриването на Медицински факултет, ново училище за информационни технологии и други), които са голяма крачка за задържане на младите хора на територията на общината. Но тук трябва да се помисли и в посока продължаващото образование (университетите) как доразвиват и изграждат нови умения в своите студенти, които утре ще излязат на пазара на труда. Затова е много важно да се изгради тясна връзка между университета и бизнеса, която да дава възможност на младите хора да научат нещо, под формата на стажове и практики.

По отношение на безработицата значение имат и безработните, които попадат в рисковите групи – с намалена работоспособност и майки с деца до 3-годишна възраст. Тази статистика е важна от гледна точка на гъвкавостта на пазара на труда и възможностите, които се предлагат на тези групи. Зрелостта на един пазар и като цяло на социална система, може да се оцени от това до каква степен хора с увреждания, могат да се реализират на трудовия пазар с уменията, които притежават без да бъдат дискриминирани.

През периода 2014-2018 г. се наблюдава една почти постоянна тенденция на запазване на броя на безработните лица в рисковите групи.

Броят на продължително безработните лица над 1 година намалява от 2014 г. насам значително от 722 д. на 78 д. през 2018 г., което се отчита, като положителна тенденция по отношение на намаляване на регистрираните продължително безработни лица. Това е и сигурен индикатор за развитието на икономиката и пазара на труда в Бургас след 2014г.

През 2018 г. икономически активните лица в община Бургас на 15 и повече навършени години са 106 462 д. или 56,49%, като за област Бургас този показател е 56,47%, а за страната е 71,8%.

През 2018 г. на територията на община Бургас заетите лица са общо 78 561 д., с коефициент на икономическа активност 59,2% при средно за страната 55,3%, като се наблюдава увеличение спрямо предходните 2 години. По отношение на броя на заетите лица спрямо групите предприятия, най-голям е броят на заетите в микропредприятията с (до 9 заети), следвани от малките (от 10 до 49 заети), средни (от 50 до 249 заети) и големите предприятия с над 250 заети.

Разбивката на работната заплата в Таблица 5 по икономически дейности показва водещото място на дейност J, а именно Създаване и разпространение на информация, което е свързано с новите високи технологии и логично те са лидер по ниво на заплащане,

тъй като са конкурентоспособни на българския и европейски пазар. Това означава, че търсенето на потенциални бъдещи инвеститори трябва да бъде насочено именно към тях, което неминуемо ще се отрази и на общото ниво на заплащане и на жизнения стандарт на населението.

От анализът на пазара на труда, включващ обща и младежка и безработица, икономически активни и заети лица, могат да бъдат изведени няколко основни изводи:

- Лицата с висше образование се отличават с нисък дял на безработица, което е позитивно, защото означава икономически профил с модерни отрасли, изискващи квалифицирана работна ръка. По принцип те са и с висока добавена стойност, но също така се наблюдава в последните години спад в заетостта на висшестите, което е негативен индикатор, тъй като означава едно единствено нещо – изселване от града и общината на образовани и квалифицирани кадри.

- Позитивен индикатор за състоянието на пазара на труда в Бургас са много ниските нива на безработица, почти двойно по-ниски от средните за страната.

- Негативен аспект, който води до изселване на младо активно население са по-високите нива на заплащане на труда от средните за страната и в сравнение с градове, като Стара Загора, Пловдив и София.

- В една отворена икономическа система със силна конкуренция на пазара на труда, факторите, които могат да задържат образованите квалифицирани специалисти са: качествено образование, съобразени с нуждите на пазара на труда, условията на труд, нивото на заплащане, а в допълнение и корпоративната социална отговорност.

- Състоянието на пазара на труда е индикатор за качествено развитие на всяка административна единица и е зависим от състоянието на няколко други ключови системи. Оптимизирането на пазара на труда в Бургас трябва да бъде в посоки увеличаване заетостта на образовани, квалифицирани кадри, спиране изтичането им от общината, привличане на такива кадри от други части на страната или от българи зад граница, което при всички положения е свързано с устойчиво повишаване нивата на заплащане на квалифицирания труд и привличане на инвеститори в областта на високите технологии.

Литература:

Анализ на взаимовръзките между степента на образование на работоспособното население и пазара на труда в България, Институт за пазарна икономика, 2014 г.

Бърдаров, Г., Илиева, Н., Хоризонти 20-30: Демографски тенденции в България, фондация Фридрих Еберт

Дирекция „Бюро по труда“ – гр. Бургас

Методология на НСИ

Найденев, Кл., Иванов, М., Управление на демографския риск в Р. България – тенденции и перспективи, ГОДИШНИК НА МИННО-ГЕОЛОЖКИЯ УНИВЕРСИТЕТ “СВ. ИВАН РИЛСКИ”, Том 59, Св. IV, Хуманитарни и стопански науки, 2016

Найденев, Кл., Трайков, Т., Застаряване на населението в България – тенденции, особености и регионални различия, Научна конференция „Географски аспекти на планирането и използването на територията в условията на глобални промени“, гр. Вършец 23-25.09.2016 г. Община Бургас, www.

The Future of jobs report, 2018, World economic forum, p.43

Базов демографски и социално-икономически анализ на община Бургас, 2019 г., ДАНУБИО КОНСУЛТ ООД